

УДК [631.15: 338.246.025.2]:633.1.003.13

Шишкевич О.С.
магістр

Харківського національного аграрного університету
імені В.В. Докучаєва

Чорний С.Ю.
студент

Харківського національного аграрного університету
імені В.В. Докучаєва

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПОБУДОВА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАХОДІВ ЗРОСТАННЯ Е ФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА

STATE REGULATION AND CONSTRUCTION OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MEASURES FOR THE GROWTH OF GRAIN PRODUCTION EFFICIENCY

АНОТАЦІЯ

В статті викладені результати дослідження та розвитку ефективності виробництва зерна в умовах ринкових відносин в сільському господарстві. Визначені організаційно-економічні заходи зростання ефективності виробництва зерна в умовах державного регулювання та контролю, що в свою чергу може бути використана для різних форм власності, з метою досягнення головної задачі господарювання.

Ключові слова: ефективність виробництва, ефект, прибуток, зерно, державне регулювання.

АННОТАЦИЯ

В статье изложены результаты исследования и развития эффективности производства зерна в условиях рыночных отношений в сельском хозяйстве. Определены организационно-экономические меры роста эффективности производства зерна в условиях государственного регулирования и контроля, в свою очередь может быть использована для различных форм собственности, с целью достижения главной задачи предприятия.

Ключевые слова: эффективность производства, эффект, прибыль, зерно, государственное регулирование.

ANNOTATION

The article presents the results of research and development of grain production efficiency in the conditions of market relations in agriculture. The organizational and economic measures of grain production efficiency growth in the conditions of state regulation and control are defined, in turn, it can be used for various forms of ownership, in order to achieve the main task of the enterprise. State support is naturally necessary for grain production and its market, and, above all, must be based on economic methods of adjusting market relations, taking into account the peculiarities of their implementation in the Ukrainian grain sector, on the conditions of systemicity and transparency of their application.

Keywords: production efficiency, effect, profit, grain, state regulation.

Постановка проблеми. В нинішніх умовах господарювання важливе місце займає питання пошуку організаційно-економічних заходів зростання ефективності виробництва зерна. При цьому питання підвищення ефективності державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції вкрай актуальне, адже ефективна політика є значущим інструментом впливу на розвиток суб'єктів економіки [1]. В ринкових умовах господарювання забезпечення та підтримання економічного зростання,

результативність модернізаційних перетворень, підвищення результативності галузі сільського господарства, обумовлюються можливістю забезпечення сільськогосподарських товаровиробників відповідними інвестиційними ресурсами. Інвестиційне забезпечення є найбільш важливою передумовою ефективного функціонування та розвитку сільськогосподарських підприємств, оскільки сприяє нарощуванню обсягів їх виробництва, збільшенню виробничого потенціалу, та в цілому зростанню результативності галузі і зміцненню продовольчої безпеки країни [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У системі заходів зростання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва чільне місце займає підвищення якості продукції. Поліпшення якості сільськогосподарської продукції має велике економічне і соціальне значення, воно рівнозначне збільшенню виробництва продукції. Шляхи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, які забезпечують дальше збільшення обсягів виробництва продукції і зменшення витрат на її одиницю, передбачають комплекс таких основних заходів: поліпшення використання землі, підвищення її родючості; впровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва; поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва на основі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції; раціональне використання виробничих фондів і трудових ресурсів; впровадження інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій та індустріальних методів виробництва; підвищення якості і збереження виробленої продукції; широке використання прогресивних форм організації виробництва і оплати праці; розвиток сільськогосподарського виробництва на основі різноманітних форм власності і видів господарювання і створення для них рівних економічних умов, необхідних для самостійної та ініціативної роботи. Резер-

вами підвищення ефективності галузі рослинництва є насамперед нарощування урожайності й удосконалення ринку.

Основною метою Програми є досягнення соціальних стандартів і нормативів щодо умов проживання сільського населення, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності, забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору на внутрішньому і зовнішньому ринках, доведення рівня споживання продуктів харчування у 2015 році до науково обґрунтованих норм [3]. Стратегію сталого розвитку Харківської області розроблено згідно з чинним законодавством на основі «Концепції державної регіональної політики» на виконання постанови Кабінету міністрів України № 1001 від 21.07.2006 р. «про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» та рішення 1XI сесії V скликання Харківської обласної ради № 1803-V від 15.09.2010 р. «стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року» є правонаступницею «стратегії соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2011 року». Водночас у ній враховано здобутки державних і регіональних цільових програм, зокрема таких, як: «Загальнодержавна програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки», «державна цільова програма розвитку українського села», «програма підвищення рівня та покращання якості життя населення Харківської області на період 2006–2020 роки» та інші [4].

З метою більш повного використання потенціалу сільського господарства необхідно створити сприятливі умови, насамперед, для: функціонування на рівноправній економічній основі різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі; гармонізації інтересів власників, найманих працівників та сільських громад; формування конкурентоспроможних на внутрішньому та зовнішніх ринках виробничих структур; забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств на рівні 15-відсоткової норми, необхідної для забезпечення розширеного відтворення виробництва [4].

На думку фахівців, для здійснення ефективного зерновиробництва мінімальна рентабельність виробництва зерна повинна становити 20%, а раціональна (в умовах України) – щонайменше 40%. Тільки така рентабельність створює необхідні умови для оновлення основних фондів та застосування технологій виробництва зерна, які дозволяють у подальшому не зменшувати, а підвищувати врожайність. Матеріально-технічне забезпечення зерновиробництва та ефективність праці не відповідають світовим стандартам і потребам галузі. Відсутність достатніх фінансових ресурсів стримує впровадження новітніх технологій, використання високоякісного насіння, обмежує застосування інших ресурсів. Виробництво зерна

стає все більш залежним від впливів погодних факторів.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в визначенні організаційно-економічних заходів зростання ефективності виробництва зерна в умовах державного регулювання та контролю.

Виклад основного матеріалу. Сучасна аграрна політика спрямована на підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі вдосконалення економічних відносин між галузями в системі агропромислового комплексу. Це передбачає насамперед створення системи цін на продукцію агропромислового комплексу, яка б орієнтувала всі його ланки на високі кінцеві результати і створювала умови для роботи сільськогосподарських та переробних підприємств на принципах господарського розрахунку і самофінансування. Підвищення економічної ефективності сільського господарства передбачає збільшення виробництва і підвищення якості сільськогосподарської продукції при одночасному зменшенні затрат праці і матеріальних засобів на одиницю продукції.

Ефективність та прогнозованість державного регулювання ринку зерна є об'єктивною передумовою зростання зернового сектору України. Недостатня системність та неузгодженість законодавства України, а також його вибіркоче виконання, має суттєві негативні впливи на стан зерновиробництва та ефективність маркетингу зерна, що призводить до втрат для учасників зернового ринку та економіки в цілому. Стратегічний підхід до державного регулювання зернового ринку та вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює правовідносини на ринку зерна, можуть істотно покращити результативні показники функціонування як окремих суб'єктів зернового ринку, так і в цілому агро продовольчого сектору України.

Відсутність системного підходу до регулювання зернового ринку може призвести до подальшого зменшення показників урожайності та обсягів виробництва зерна в Україні, скорочення доходів сільськогосподарських виробників, що зокрема загрожуватиме продовольчій безпеці країни. Крім того, втрати понесуть учасники ринку, що пов'язані із постачанням товарів для зерновиробництва та маркетингом зерна, зокрема елеваторна промисловість, транспортна інфраструктура тощо.

У зв'язку із складним економічним станом вітчизняні виробники аграрної продукції дедалі частіше орієнтуються на екстенсивний шлях розвитку виробництва, що не дає змоги досягти високої ефективності та урожайності при виробстві продукції. Виробництво сільськогосподарської продукції доцільно спрямовувати на інтенсивний шлях розвитку [5].

Державне регулювання зернового ринку не пристосоване для ефективного реагування рин-

ковими методами на впливи світового ринку. Наслідком неефективного виконання Законів України та певної неопрацьованості таких законів є застосування замість окремих мало дієвих сьогодні ринкових підходів до управління зерновим ринком, які передбачені чинним законодавством, адміністративних втручань, зокрема застосування механізмів адміністративного обмеження експорту зерна, що зменшують прибутки або приносять збитки учасникам зернового ринку і негативно впливають на імідж країни на світових ринках зерна. Необхідність вирішення питань нарощування обсягів виробництва зерна та підвищення рівня рентабельності зерновиробництва програмним методом (державною програмою) викликана неможливістю їх розв'язання виключно засобами територіального чи галузевого управління.

Для удосконалення функціонування зернового ринку та підвищення результативних показників роботи всього зернового комплексу є необхідним забезпечення дієвих міжгалузевих зв'язків, зокрема зі сферою постачання засобів, необхідних для зерновиробництва, переробними, тваринницькими та іншими підприємствами, що закуповують зерно на внутрішньому ринку, транспортною інфраструктурою, біржами, кредитними, страховими та іншими установами тощо. Вирішення проблеми також вимагає чіткої міжрегіональної координації заходів.

Розробка та виконання комплексної державної цільової програми розвитку зернового сектору обумовлена необхідністю якісної реалізації законодавчо визначених пріоритетів державної аграрної політики України зокрема в частині:

- державної підтримки розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва;
- запровадження сучасних механізмів і методів формування прозорого ринку сільськогосподарської продукції, продовольства, капіталу, виробничих ресурсів, та робочої сили;
- створення сприятливих умов для реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки тощо.

Реалізація визначених цілей здійснюється шляхом здійснення заходів, направлених на вирішення основних питань функціонування зернового сектору та підвищення його конкурентоспроможності.

Проблема підвищення ефективності зернопродуктового виробництва є одним з визначальних факторів економічного і соціального розвитку суспільства. У нашій країні є досить потужний виробничий потенціал, але його якість не задовольняє теперішнім потребам і використовується він незадовільно. Основні засоби зістаріли фізично й морально. В результаті зменшується продуктивність праці, менш розвинута інфраструктура виробництва (транспорт, зв'язок, матеріально-технічне забезпечення, складське господарство) [6].

Проблема розвитку зернового сектору та ринку зерна України, зокрема нарощування обсягів виробництва зерна до 58 млн. тонн, потребує вжиття системи заходів. Вирішення проблеми шляхом окремих змін чи уточнень до регуляторної системи чи шляхом впровадження заходів, направлених на вирішення вузько галузевих проблем, є неможливим, призводить до дисбалансів системи.

Обмеження свободи дій, відсутність конкуренції притаманне планово-централізованій економіці, що, наприклад, існувала в Україні в радянський період та в умовах якої стали достатньо рельєфно проявлятися кризові явища в сільському господарстві (в т.ч. в зерновому виробництві), переважно у формі стагнації [7]. Обов'язкові умови (державна підтримка, розвиток інфраструктури, створення і діяльність суб'єктів господарювання різних форм власності), які є запорукою ефективного становлення та подальшої роботи ринкової системи. Цивілізаційні умови (соціалізація, етичність, міжнародне співробітництво), без яких створені відносини мають нецивілізовані ("дикі") риси, що не враховують суспільні інтереси. Досягнення повної самостійності (що передбачає ринок чистої конкуренції) є практично неможливим, тому відбувається певна інтеграція груп виробників, в межах якої досягається автономність [8]. Закладення до умов функціонування зернового ринку соціальної складової зумовлюється фактором соціалізації економічної діяльності, який має позитивний досвід застосування в різних економічних системах. Соціально відповідальна поведінка суб'єктів господарювання уможливорює необхідний громадський консенсус, надійне партнерство підприємницьких структур, верств і груп суспільства, державних і громадських інституцій.

У сучасних умовах більшість ринків характеризуються присутністю конкуренції. Звідси і виникає необхідність постійно досліджувати значення і визначення конкуренції як сили, що керує розвитком суспільства [9], що в свою чергу сприяння розвитку конкуренції охоплює низку питань, пов'язаних з створенням ринкового конкурентного середовища, подоланням явищ монополізму, комерціалізації державних монополій, стимулюванням конкуренції. З точки зору ринку зерна, особливої уваги потребує стимулювання конкуренції в постачальницькій, сервісній і збутовій сферах, враховуючи негативний фактор їх певної монополізації.

В результаті дії зазначеного прямого втручання в ринкові процеси поповнення ринку зерном та зерно-продукцією відбувалось на тлі значних фінансових та економічних втрат з боку усіх учасників ринку і держави – підсилення диспаритетних явищ, зростання собівартості продукції, збільшення державних витрат на аграрно-промисловий сектор при зменшенні їх ефективності тощо. Державна підтримка і регулювання ринкового середовища на умовах

переходу від адміністрування до економічних методів державної політики для визначення програм і пріоритетів діяльності держави, формуванні механізму ціноутворення, підтримки господарсько-фінансової сталості функціонування суб'єктів господарювання, впливу на структурні зсуви в народному господарстві (факторна мобільність) в бік соціальної переорієнтації економіки тощо. Українському державному регулюванню зернового сектору економіки тривалий час було притаманне жорстке контролювання і втручання шляхом дотримання обмежувальної торгівельної політики, маніпулювання цінами та рівнем пропозиції на ринку, державного обмеження цін, рентабельності й умов торгівлі, контролю активів аграрних підприємств [7].

Недооцінка ролі держави також негативно відбивається на розвитку ринкових відносин зернового сектору, кризові явища в якому 2002-2003 рр. стали наслідком незначної участі державних агентів у формуванні товарного ринку зерна, прорахунків інтервенційної політики, мінімальної участі уряду у формуванні ринкової кон'юнктури (в т. ч., цін) та ресурсного продовольчого потенціалу, недостатніх обсягів бюджетної підтримки на фоні безсистемних процесів лібералізації в аграрній сфері [10], призвело до не спрацювання механізму заставних операцій [11]. Фактичні затрати на виробництво перевищували заставні ціни, а врахувавши витрати на перевезення зерна, робили такі операції для більшості виробників збитковими. В зазначених умовах, виробники, за відсутності обігових коштів та можливостей до отримання кредитів на посівну компанію, були вимушені збувати продукцію за низькими цінами посередникам. В результаті чого високий врожай виявився «катастрофічним» для більшості виробників внаслідок збитків від реалізації зерна. Зокрема, впроваджено баланси пропозиції та споживання основних видів продукції, в т. ч., і зерна за видами культур, і в цілому. Це є одним з основних пунктів в розробці дієвого механізму державного моніторингу ринків і значно сприяє прозорості ситуації та розумінню поточних ринкових процесів. Про це свідчить досягнутий достойний рівень закупівельних та ринкових цін на рівні 500 грн/т в середньому по зернових, який дозволив забезпечити рівень рентабельності по пшениці близько 60% по Україні, незважаючи на складні вхідні та поточні умови, які виражались в скороченні посівних площ (на 10% по Україні), низькій якості посівного матеріалу, зростання вартості енергоносіїв та інших матеріально-технічних ресурсів, високій вартості кредитних ресурсів та обмеженості доступу до них, що привело до зростання собівартості продукції по пшениці на 21% [12].

Розвиток і розширення зовнішньоекономічних зв'язків є однією з потреб ринкового способу виробництва. В бізнесі немає націй,

є діловитість і доцільність, тому ринкові відносини значною мірою зміцнюють міжнародні економічні зв'язки. Інтеграція в систему світових зв'язків в умовах існуючого світового господарства і міжнародного розподілу праці є достатньо складним процесом для держави, яка не має сталої ринкової економіки.

Підтримуємо думку Лузан Ю.Я., що розвиток агропромислового виробництва, особливо його найважливішої складової – сільського господарства, за нинішньої ситуації та формування ринкового середовища потребує постійного поліпшення організаційно-економічного забезпечення. Лише керуючись довгостроковими перспективами, постійно удосконалюючи механізм організаційно-економічного забезпечення розвитку галузі, можна створити високоєфективне агропромислове виробництво і досягти визначених цілей гарантування національної продовольчої безпеки, необхідних умов для життєдіяльності сільського соціуму [13].

Висновки. Державна підтримка є природно необхідною для зерновиробництва та його ринку, і, насамперед, повинна ґрунтуватись на економічних методах коригування ринкових відносин з урахуванням особливостей їх впровадження в українському зерновому секторі на умовах системності, прозорості їх застосування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Організаційно-економічні критерії державної підтримки сільськогосподарських підприємств // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis.
2. Теоретичні засади інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.knau.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/55711/%D>
3. Комплексна програма підтримки розвитку українського села на період до 2015 року // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 3-41.
4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/docs/strateg>.
5. Методика визначення показників ефективності виробництва зерна для забезпечення економічної безпеки підприємства // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: y.in.ua/journal/7_ukr.
6. Ефективність виробництва зерна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&.
7. Прядко В.В. Теоретико-методичні аспекти ефективності сільсько-господарського виробництва / В.В. Прядко // Економіка АПК. – 2003. – № 12. С. 69-77.
8. Ревенко М. Удосконалення державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки / М. Ревенко // Економіка України. – 2003. – № 12. – С. 53.
9. Рябуха М.С. Конкуренція як категорія ринкових відносин та конкурентоспроможність як предмет наукових досліджень / М.С. Рябуха, А.Є. Цицоріна // Вісник ХНАУ. Серія: економіка АПК і природокористування. – Харків: ХНАУ 6(2007): 96-100.

10. Захарчук О.В. Регіональні аспекти регулювання економічних відносин у зерно продуктовому комплексі АПК / О.В. Захарчук // Економіка АПК. – 2002. – № 5. – С. 106-111.
11. Гнатюк С.А. Продовольча безпека та можливості її досягнення в Україні / С.А. Гнатюк // Економіка АПК. – 2005. – № 7. – С. 42-45.
12. Суходоля О. Поєднання ринкового і державного енергозбереження / О.Суходоля // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 32.
13. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України / Ю.Я. Лузан. автор.дис. докт.екон. наук. – К., 2010. – 30 с.